

ZRINKA BREGLEC

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

zrinkabreglec@gmail.com

**ROD, SPOL I ŽENA U HRVATSKOME
JEZIKU**

SAŽETAK

Ovaj je rad kratak prikaz reprezentacije žene u hrvatskome jeziku. U prvom dijelu rada određuje se jezična razina na kojoj se uopće može govoriti o seksizmu i/ili diskriminaciji na temelju spolne ili rodne pripadnosti. Granice među razinama na kojima se o diskriminaciji može govoriti jasno su definirane. Na razini gramatike o njima se ne može govoriti jer je jezik zatvoren sustav koji funkcionira po određenim pravilima, a i imenički je rod gramatička kategorija koja se odražava na riječima pridruženima imenici. Međutim jezik može biti diskriminatoran i seksistički na razini leksika, ustaljenih sintagmi i fraza, tj. preciznije, na razini njihove upotrebe. Ta se tema problematizira u drugom dijelu rada gdje se donose primjeri iz leksičkog inventara hrvatskoga jezika, primjeri ustaljenih sintagmi, fraza te na kraju osvrt na leksikografsku praksu koja ne mora, ali može biti indikator poimanja osoba ženskoga spola u stvarnome društvenom kontekstu.

Ključne riječi: jezik, rod, spol, gramatika, leksik, seksizam, diskriminacija

ABSTRACT

This work is a short depiction of the representation of a woman in the Croatian language. In the first part, we determine the linguistic level on which sexism and/or discrimination based on sexual and gender affiliation can even be discussed. The boundaries between the levels on which discrimination can be discussed are clearly defined. They cannot be discussed on the grammatical level because language is an enclosed system that functions according to specific rules, and nominal gender is a grammatical category that is reflected on words adjoined to nouns. However, language can be discriminatory and sexist on the level of the lexis, fixed phrases and collocations, or more precisely, on the level of their usage. That topic is problematized in the second part, where examples from the lexical inventory of the Croatian language are listed, examples of fixed phrases, collocations and finally, a review of the lexicographical practice that does not need to, but can be indicative of the understanding of females in the real social context.

Keywords: language, gender, sex, grammar, lexis, sexism, discrimination.

Uvod

Prema Deklaraciji o ljudskim pravima (1948) nije dopušten nikakav oblik diskriminacije u društvu (prema rasnoj, etničkoj, spolnoj, vjerskoj, starosnoj, rodnoj ili društvenoj pripadnosti),¹ pa bi tako i jezik trebao signalizirati nastojanja društva da otkloni određene oblike diskriminacije.² Zahtjevi iz Deklaracije već su utkani u mnoge znanstvene discipline, pa i u domeni jezika postoji posebna disciplina koja se bavi pitanjima jezičnih ljudskih prava i *rodno osjetljivim jezikom*. *Rodno osjetljiv jezik* termin je kojim se označava težnja da jezik pomogne u ostvarivanju ljudskih prava i doprinese jednakoj vidljivosti žena i muškaraca u društvu. To je samo dio ukupne problematike koju zovemo *politički korektan govor*, a on je usklađen sa zahtjevima iz Deklaracije o ljudskim pravima: nitko ne smije biti diskriminiran jezikom.³ U područje *rodnih studija*⁴ uvedena je terminološka razlika spola i roda koja ima dalekosežne teorijske i metodološke posljedice u istraživanjima u društvenim i prirodnim znanostima. *Spol* je biološka, unaprijed zadana razlika između žene i muškarca, a odnosi se na činjenicu da je netko rođen kao muška, odnosno kao ženska osoba,⁵ dok je *rod* sociološka kategorija koja se odnosi na činjenicu da osobe rođene kao muškarci ili žene u svojim kulturama i društvima odrastaju shodno obrascima društva koji su podložni promjenama.⁶ *Stereotipi* su pojednostavljene slike u našim glavama o pojedinim skupinama,⁷ a *rodni stereotipi* generalizirana su uvjerenja o tipičnim karakteristikama žena ili muškaraca, poput predodžaba o fizičkim karakteristikama, osobinama ličnosti, poslovnim preferencijama ili emocionalnim predispozicijama.⁸ *Seksizam* je diskriminacija zasnovana na predrasudi prema o spolu,⁹ prenosi diskriminativne predodžbe i poruke jednom spolu koje počivaju na stereotipima, ali može se odnositi i na institucionalizirana shvaćanja, politike, mjere ili neke druge prakse koje sadrže ideologiju¹⁰ neravnopravnosti spolova, a kojima se sustavno pokazuje da je jedan spol manje vrijedan od drugoga.¹¹ U ovome radu pokušat će se pokazati kako i gdje se u hrvatskome jeziku može vidjeti da je u hrvatskoj

1 „Opća deklaracija o ljudskim pravima“, *Narodne novine*, Međunarodni ugovori 12/2009.

2 Svenka Savić et al., „Rod i jezik“, u: *Jezik i rod*, ur. Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (Novi Sad: Ženske studije i istraživanja, 2009), 5.

3 Ibid.

4 Rodni studiji zagovaraju ideju da je spol tek biološka kategorija, dok je rod društveno uvjetovana kategorija i zalažu se za temeljiti redizajn ljudskog društva sukladno takvoj ideji.

5 Od pojave *queer*-lingvistike sredinom 1990-ih i feministička lingvistika protivni se strogom polariziranju na osnovi spola jer se tako diskriminiraju osobe koje se ne mogu odrediti isključivo kao muškarci ili isključivo kao žene.

6 Svenka Savić, op. cit., 7.

7 Walter Lippman, *Public opinion* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1922), 57.

8 Kay Deaux, Marianne LaFrance, „Gender“, u: *The Handbook of Social Psychology* (Boston: The McGraw Hill C Inc, 1998), 793.

9 Valerija Barada, Pojmovnik“, u: *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti: priručnik za analizu rodnih stereotipa*, ur. Valerija Barada, Željka Jelavić (Zagreb: Centar za ženske studije, 2004), 91.

10 Marx pojam ideologije koristi u dva značenja: ideologija kao lažna svijest, kao sustav simboličkih predodžaba koje odražavaju povijesno-dominantnu situaciju neke posebne klase i ideologija kao struktura vrijednosti i interesa koji oblikuju predočavanje stvarnosti. Rade Kalanj, *Ideologija, utopija, moć* (Zagreb: Jesenjski i Turk, 2010).

11 Ibid.

kulturi, sudeći prema leksičkom inventaru i njegovu korištenju, ženski spol diskriminiran. To nikako ne znači da se ne može naići na primjere jezičnog diskriminiranja muškoga spola, no opseg rada zasad ograničava bavljenje odnosom roda i jezika na propitivanje situacija u kojima su žene jezikom negativno određene jer su one još uvijek češće mete te obespravljajuće prakse. Gdje god nepravedan jezični tretman obaju spolova bude važan za iznošenje teza, to biti i naglašeno.¹²

Primjere rodnih stereotipa i seksizama nikako ne možemo tražiti u području gramatike jer je jezik zatvoren sustav koji funkcionira po svojim unutarnjim pravilima, a kategorija gramatičkoga roda nema puno veze s referencijalnim spolom, o čemu će također biti riječi u radu. Primjeri jezičnih seksizama su određene leksičke jedinice, npr. ustaljene sintagme i kolokacije, frazemi, poslovice i pojedinačni leksemi. Valja naglasiti da nisu same te jedinice seksističke; seksistička može biti njihova uporaba i, što je još važnije, njihova leksikografska obrada.

GRAMATIČKI ROD

Težak¹³ poglavlja o rodu započinje citirajući esej Marka Twaina, onako kako je on u prijevodu objavljen u *Obzoru* 29. i 30. listopada 1889. pod naslovom *Strahote njemačkoga jezika*¹⁴:

Svaki samostavnik ima svoj spolnik, ali neima sustava ni reda, već treba, tako rekuć, da se na pamet nauči svaki spolnik k svakoj rieči. U njemačkom jeziku npr. mlada djevojka („das junge Mädchen“) neima spola, dočim drvo („der Baum“) ima spol! Koliko prezira: drvo muškoga spola, a djevojka – srednjega! Drvo je dakle muškoga spola, njegovi pupoljci (die Knospe) ženskoga, njegovo lišće (das Blatt) srednjega. Glava je čas muškoga (der Kopf), čas srednjega (das Haupt), to jest bez spola. Tako kod njih uši, oči, noge, koljena, srce i saviest (Ohren, Augen, Beine, Knie, Herz, Gewissen) također nemaju spola. (Izumilac toga jezika kao da je saviest tek po čuvenju poznao!) Niemac dakle može sebi umišljati da je muškoga spola, ali kad se iz bliza pogleda, mora napokon i o sebi posumnjati, te doći do zaključka, da je on neka čudna sastojina svih mogućih spolova.

Mark Twain očito se namučio učeći njemački jezik, pa se za te muke osvetio iznoseći nelogičnosti njegova sustava i savjetujući Nijemcima kako da poprave svoj jezik.¹⁵ Težak se pita: „Što li bi tek rekao da je učio naš jezik i da je saznao da u nas mlado žensko biće može biti tropsko: lijepa djevojka, lijepo djevojče i lijep djevojčuljak, mlada cura,

12 Tatjana Pišković, „Kratka povijest razmišljanja o rodu i jeziku“, predavanje, ZLK, Zagreb, 22. travnja 2014.

13 Stjepko Težak, *Hrvatski naš svagda(š)nji*. (Zagreb: Školske novine, 1991), 71.

14 Twainov humoristični esej objavljen je prvi puta 1880. pod naslovom *The awful German language* kao *Dodatak D (Appendix D)* u njegovu putopisnom djelu *A tramp abroad*.

15 Stjepko Težak, op.cit., 72.

mlado curče i mlad curetak?“ Twain je inspiriran različitim jezičnim sustavima. U jednima je pri imenovanju živog bića nužno obavijestiti i o njegovu spolu, a u drugima se ta obavijest ne daje.¹⁶ U jezicima s rodnim sustavima rod je imenicama inherentna kategorija. Hrvatski jezik razlikuje tri roda: muški, ženski i srednji. Radi se o gramatičkoj, a ne o semantičkoj kategoriji, koliko god podjela prema rodu imala semantičke temelje.¹⁷ Prema Charlesu Hockettu rod je kategorija koju prepoznavamo prema slaganju pridjevske tj. modifikatorske riječi s imenicom, odnosno promjena njezinih gramatičkih afikasa ovisno o rodu imenice.¹⁸ Rod je tek jedna od gramatičkih kategorija jezika (lice, broj, rod, padež, vrijeme, modalnost, vid, stanje, status i usporedba)¹⁹. U hrvatskome jeziku, kao i u ostalim jezicima s formalnim rodnim sustavom, rod ne prepoznavamo na imenici samoj, nego uz nju moramo uvrstiti rodno varijabilan modifikator (*moj tata, moja mama, moje dijete*). To znači da se valja osloboditi predodžaba o muškome, ženskome i srednjemu rodu kao spolnim kategorijama ili kategorijama determiniranima spolom.²⁰ Tako pridjev može biti pokazatelj roda imenice jer imenica ne sadrži nikakav fonološki ni morfološki materijal koji jamči njezino precizno uvrštavanje u određeni rod.²¹ Hrvatska imenica *tata* uvjetuje da pridjevska riječ *moj* koja ju modificira bude u obliku *moj*. Taj oblik mogli bismo nazvati bilo kako, ali mi ga tradicionalno zovemo *muškim rod*om. Hrvatska imenica *mama* uvjetuje da pridjevska riječ *moj* koja ju modificira bude u obliku *moja*. Taj oblik također bismo mogli nazvati bilo kako, ali mi ga tradicionalno zovemo *ženskim rod*om. Hrvatska imenica *dijete* uvjetuje da pridjevska riječ *moj* koja ju modificira bude u obliku *moje*. I taj bismo oblik mogli zvati bilo kako, ali mi ga tradicionalno zovemo *srednjim rod*om.²² Stoga je zanimljivo vidjeti kako se imenice koje označavaju živa bića uklapaju u naš visoko razvijen gramatički rodni sustav i u kakvu su odnosu pritom gramatički i referencijalni rod. Savić²³ navodi primjer iz matematičkog udžbenika: *Matematičari su već oko 1840. godine pisali prve kompjuterske programe*. Zatim kaže da nas forma te rečenice upućuje na pomisao da se radi o muškarcima te ističe da je poznata činjenica kako je prvi kompjuterski program napravila matematičarka Ada Lovelace. Postavlja se pitanje radi li se u tom slučaju stvarno o seksizmu i diskriminaciji u jeziku. Još je jedan primjer rečenica *Studenti su pitali*. Oblik *studenti* množina je imenice *student*, gramatički jest muškog roda, ali označava i muške i ženske osobe, i muški i ženski spol. Paralelna upotreba oblika množine i muškog i ženskog roda (*Studenti i studentice su pitali/pitale*) u sukobu je s jednim od temeljnih obilježja jezika – ekonomičnošću, i kao takva pokazuje se pleonastičnom jer nam jezik nudi ekonomičniji oblik iskaza koji nije diskriminatoran. Kao zanimljiv primjer forsiranja *rodne*

16 Ibid.

17 Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*. (Zagreb: Disput, 2012), 237.

18 Ibid.

19 Vladimir Anić, „Rod i spol u hrvatskosrpskom jeziku. Razgraničenje.“, u: *Naličje kalupa: Sabrani spisi*. prir. Ivan Marković (Zagreb: Disput, 2009), 396.

20 Ibid.

21 Ibid., 305.

22 Ibid.

23 Svenka Savić, op. cit., 9..

ravnopravnosti na polju gramatike, koji sve češće nalazimo u jeziku društvenih organizacija koje se bave rodnom problematikom, možemo navesti Facebook-objavu *Zagreb Pride udruženja* (11. 3. 2014.) koja glasi: *Ukoliko niste znalei, u Zagrebu postoji čak 37 LGBT centara i klubova, prema Blicu*. U toj rečenici perfekt glagola *znati* upotrijebljen je u 2. licu množine muškog i ženskog roda, i to tako da su nalijepljena dva gramatema (-e i -i, prvi za ženski rod množine, a drugi za muški rod množine). Još jedan primjer rodnog ujednačavanja iste udruge (14. 6. 2014) glasi: *Veliko, ogromno hvala svima koje_ i su danas došle_ i na Povorku ponosa!* Ne bi bilo apsolutno ničega diskriminatorskog u tome da umjesto izmišljenih oblika *znalei, došle_ i*, pa čak i onih uobičajenijih dvostrukih poput *znali/e* ili *znali/znale*, stoji samo *znali* (glagolski pridjev radni u množini muškoga roda). Predikat muškoga roda u množini povezuje sva tri roda²⁴ (*Muškarac, žena i dijete došli su na igralište*). Množina muškoga gramatičkog roda označava oba spola: *Berač i beračica su došli*.²⁵ To vrijedi za gramatičke odnose. Stoga treba jasno razlučiti gramatički rod od referentnog spola i odustati od učitavanja bilo kakve diskriminacije u uporabu generičkoga muškog roda.

LEKSIČKI I REFERENCIJALNI ROD

U svakome jeziku s formalnim rodnim sustavom kakav je hrvatski valja razlikovati *semantičku jezgru* od *semantičkog ostatka*.²⁶ U *semantičku jezgru* ulaze parne imenice za živa bića, dakle parovi imenica koje označavaju muško i žensko (*suprug – supruga, kuhar – kuharica*) ili mužjaka i ženku (*puran – pura, tigar – tigrica*). U *semantički ostatak* ulaze sve ostale imenice: neparne imenice za živa bića (*dijete, kumče, žrtva, ubojica, lopov, žirafa, puma*) te sve imenice za neživo.²⁷ Postojanje relacije između roda imenica za živo i izvanjezičnoga (spolnog) statusa onoga što označavaju ne dovodi se u pitanje,²⁸ međutim, tu govorimo o različitim vrstama, tj. o različitim kategorijama roda. Za opis i definiciju spolno diferencijabilnih imenica koje čine *semantičku jezgru* rodnih sustava više ne govorimo o *gramatičkome rodu*, već Hellinger–Bussmann uvode *leksičku* i *referencijalnu* kategoriju roda. *Leksički rod* podrazumijeva postojanje posebnih leksičkih jedinica za svaki spol, što znači da je leksički rod povezan s izvanjezičnim odrednicama *muško* i *žensko* kodiranim u leksičko značenje imenica.²⁹ Razlikujemo nekoliko vrsta leksičkih rodova: 1. *anaforički rod* koji se odnosi na lični i nelični oblik zamjenice (*on, ona, ono : koji, koja, koje*); 2. *tvorbeni rod* koji se odnosi na imenice različitih rodova koje se izvode iz istog korijena; pritom uz imeničke parnjake iz *semantičke jezgre* može, ali i ne mora biti vezana i imenica *semantičkog ostatka* (*mačak – mačka – mače*); 3. *supletivni rod* koji se odnosi na rodne parnjake iz *semantičke jezgre* koji imaju različite korijene i

²⁴ Vladimir Anić, op. cit., 398.

²⁵ Ibid., 405.

²⁶ Tatjana Pišković, *Gramatika roda* (Zagreb: Disput, 2011), 77.

²⁷ Ibid., 78.

²⁸ Ibid., 77.

²⁹ Ibid., 79.

također se uz njih može, ali i ne mora, vezati imenica iz semantičkoga ostatka (*pas – kuja – štene*).³⁰ Imenice s leksičkom kategorijom roda *rodno su određene* i mogu se suprotstaviti *rodno neodređenima*, koje također referiraju na živo biće, ali ne postoje posebne leksičke jedinice za svaki rod, nego se ista leksička jedinica odnosi na oba roda (*budala, osoba, ubojica*).³¹ Referencijalni rod identificira referenta kao muško, žensko ili neutrum. Npr. imenica *pas* muškoga je gramatičkog roda, ima leksičku odrednicu [+muško] i označava referenta muškog spola. Imenica *curetak* muškoga je gramatičkoga roda, ima leksičku odrednicu [+žensko] i označava referenta ženskoga spola. Prema tome referencijalni se rod, kao i leksički, odnosi samo na imenice iz *semantičke jezgre*.³² Iskorišite li se definicije leksičke i referencijalne kategorije roda, može se precizno odrediti narav imenica iz *semantičke jezgre* hrvatskoga jezika: to su imenice koje imaju i referencijalnu i leksičku kategoriju roda, a gramatički su muškog i ženskog roda (*muškarac – žena, brat – sestra, sportaš – sportašica*).³³ Sve ostale imenice, bez obzira na to označavaju li što živo (*osoba, čovjek, dijete*) ili što neživo (*haljina, kaput, odijelo, želja*), čine *semantički ostatak* jer im nedostaje ili samo leksička ili i leksička i referencijalna kategorija roda.³⁴ U hrvatskome jeziku za pripadnost imenica semantičkoj jezgri važna su sljedeća obilježja: [+živo], [+spolno diferencijabilno], [+muško], [+žensko]. Sve ostale imenice nisu zahvaćene *pozitivnim semantičkim kriterijem* i njih je mnogo više nego onih u *semantičkoj jezgri*.³⁵ Kada su parne imenice izvedene iz istoga korijena, govori se o mocijskoj tvorbi; među takvim imenicama postoji mocijski odnos i one čine mocijski par (*car – carica, čuvar – čuvarica, starac – starica*).³⁶ Neke feministkinje jezičnim seksizmima proglašavaju neparne imenice, odnosno izostanak mocijskog parnjaka muškog roda (npr. *alapača *alapač, blebetuša *blebetuš, oštrokondža *oštrokondžac*). Valja naglasiti da nije pritom jezik taj koji diskriminira, nego je jezična zajednica iz nekog razloga imala potrebu za samo jednim parnjakom, oblikovala ga te ga nastavila rabiti.

Upućivanje na ženska zanimanja u jeziku

U novije doba u cijelom svijetu porastao je broj istraživanja posvećenih odnosu jezika i spola. Tek u 50-im godinama prošloga stoljeća započeli su pokušaji otkrivanja generalnih pravila jezičnoga prikaza nove socijalne stvarnosti.³⁷ Uostalom, prije tog razdoblja ženska zanimanja profesorice, inženjerke ili kapetanice i nisu postojala. To su uglavnom bila muška zanimanja pa nije bilo potrebe da se tvore parne profesijske

30 Ibid., 79–80.

31 Ibid.

32 Ibid., 80.

33 Ibid.

34 Ibid., 81.

35 Ibid.

36 Barić et al., *Hrvatska gramatika* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 304.

37 Elke Hentschel, „The expression of gender in Serbian”, u: *Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men* (Amsterdam: John Benjamins, 2003), 297.

imenice ženskoga roda. Jedna od autorica koja je već pedesetih godina uočila taj problem bila je Svenka Nikolić;³⁸ ona je ovako obrazložila problem:

Kada govorimo o riječima u materinskom jeziku koje označavaju ženska zanimanja (...) onda se obično grade nove riječi posebnim oblicima za žene i muškarce. Npr. *učiteljica* – ženski učitelj, *pomoćnica* – ženski pomoćnik (ovdje na primjer imamo samo *kućna pomoćnica*, nemamo *kućni pomoćnik*). Kako god, kada govorimo o novim zanimanjima, zvanjima, poslovima, pozicijama ili titulama koje nekad nisu bile „ženske“ suočavamo se s dvojmom. Treba li se reći: *Jovanka S. inženjer kemije* ili *Jovanka S. inženjerka kemije*.

Kao što je Nikolić istaknula, problem je djelomično prepoznat samo u vezi s akademskim titulama i zvanjima koja su dotad bila rezervirana samo za muškarce.³⁹ Težak⁴⁰ u članku *Predsjednik i predsjednica* ukratko piše kako danas postoji potreba za *poženstvenjivanjem* titula, za razliku od prošlih vremena kad je *ženino bilo da drži tri ugla kuće*, a skoro sve titule bile su muška povlastica. Tako ukazuje na primjere gdje se još uvijek, usuprot savjetima jezikoslovaca, uz žensko ime često dodaje muška titula, pa tako na sveučilišnim diplomama ispod imena akademski obrazovane žene čitamo imenicu muškog roda *profesor, inženjer, doktor, magistar*, na radiju slušamo *Moja je žena Gradišćanski Hrvat*, a čitateljica *Školskih novina*, tražeći jezični savjet, potpisuje se *Vaš pretplatnik Danica*.⁴¹ Osim primjera *pomuškarčivanja* apozicija uz imenice ženskog roda, Težak donosi i primjere *feminizacije naziva za donedavno muška zanimanja* pomoću sufikasa *-ica, -ka, -nja, -kinja, -ilja*.⁴² Osim Težaka, time se bavio i Babić⁴³ koji u *Hrvatskoj*

38 Svenka Nikolić, „Oblici imena i zvanja“, u: *Naš jezik, nova serija 5/6.*, (1954/1955.) 148–152.

39 Zanimljiv fenomen u srpskom jeziku opisala je 1998. Svenka Savić. U svom istraživanju o upotrebi ženskih oblika u petsto novinskih naslova od 1990. do 1996. Savić je konstatala da „ako je žensko zanimanje izrečeno u obliku ženskog roda u samome naslovu, onda autori u naslovima u većini slučajeva izražavaju negativan stav o ženi o kojoj pišu.“ (Elke Hentschel, op. cit., 300).

40 Stjepko Težak, op. cit., 78.

Znanstvene rasprave o pitanjima izricanja ženskih zanimanja imaju začetak 1979.–1980. u Babićevu članku *Kako se kaže kad je žena sudac?* U tom članku Babić kaže da „moramo početi od ravnopravnosti spolova“, što se postiže i ravnopravnom upotrebom dviju imenica, „muškoga roda za muškarce i ženskoga za žene“. (Stjepan Babić, „Kako se kaže kad je žena sudac?“, *Jezik*, br.27 (1979–1980.):86). Zatim Eugenija Barić 1987. u članku *Mocijski parnjaci i njihova upotreba* tvrdi da kolebanja u ravnopravnoj upotrebi obaju rodova profesijskih imenica proizlaze iz dviju činjenica: jedna je da postoje ustaljeni muški oblici i zanimanja, a druga da se ne zna uvijek načiniti ženski oblik prema postojećem muškom obliku. Eugenija Barić prepoznaje dvije situacije u kojima se profesijske imenice drugačije tretiraju: opća ili neutralna situacija u kojoj spol nije važan pa se upotrebljava samo muški oblik i pojedinačna ili konkretna situacija u kojoj je spol važan pa treba ravnopravno upotrebljavati ženski i muški mocijski parnjak s obzirom na spol referenta. (Eugenija Barić, „Mocijski parnjaci i njihova upotreba“, *Rasprave Zavoda za jezik* 13 (1987-): 14). Kramarić (Ivica Kramarić, „Još jednom o sucu i sutkinji“, *Jezik* 35 (1987–1988): 120–125..) burno reagira na članak E. Barić i svodi lingvističku raspravu na niz osobnih uvreda. Kramarić kaže da je tekst „eksterno feministički intoniran“ te njezin članak predstavlja kao „intelektualno lingvističko-filološko silovanje ekstremno feministički usmjerenih lektorica.“

41 Ibid.

42 Ibid., 79.

43 Stjepan Babić, *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, 164.

jezikoslovnoj čitanci piše:

Starija težnja da se u obrascima naznačuju oba spola: učenik/učenica, učenik (-ica) i sl. zbog nepraktičnosti danas se može naći veoma rijetko. Ipak, težnja da se ravnopravno upotrebljavaju obje imenice, već prema spolu koji označuju, nije u našem jeziku izgubila bitku. Snažno je podupire činjenica što u jeziku imamo tisuće parnih imenica tipa Hrvat/Hrvatica, Madžar/Madžarica, liječnik/liječnica, odvjetnik/odvjetnica, profesor/profesora, starac/starica... Stoga možemo reći da to zapravo čini jezični sustav, a prva je težnja narušavanje toga sustava. To je krupan razlog da se lingvist zalaže za upotrebu imenica prema spolu.

Babić zaključuje: „Normalno je dakle podupirati težnju da se ženske osobe označuju imenicama ženskoga roda.“⁴⁴ Anić⁴⁵, za razliku od Težaka i Babića, jasno razlikuje rod od spola. On opisuje dva rodna modela. Jedan je leksički supletivni model (*otac – majka*), a drugi, nama za ovo poglavlje zanimljiviji, tvorbeno-morfološki. Tvorbeno-morfološki model ima tri podtipa. Prvi se odnosi na imenice kod kojih se gramatički rod funkcionalno metaforizira (*lipa – lipan, pita – pitac*), a promjena roda ide od ženskog na muški. Po Aniću taj podtip tvorbeno-morfološkog modela nije plodan.⁴⁶ Drugi podtip odnosi se na model s dva morfema za oznaku spola⁴⁷ (*učitelj – učiteljica*) i raširen je u tvorbi *nomina agentis*⁴⁸, a treći tip, prema Aniću najplodniji, čine imenice muškoga roda s nultim morfemom koje izražavaju i muški i ženski spol. Kao primjer navodi usvojene riječi poput *lider* ili *šoumen* – riječ koja se u hrvatskome ne realizira sintetičkim morfemom (**šoumenka*), a i u engleskom pokriva oba spola bez obzira na supletivnu hipotezu s *woman*.⁴⁹ Taj podtip, s nultim morfemom i deklinacijom gramatičkoga muškog roda, a značenjem muškog i ženskog spola, ostvaruje se kao *terminus technicus*⁵⁰ u tekstovima društvene normative bez obzira na spol, dakle za oba spola, iako nultimorfem u takvim primjerima otvara mjesto morfemima za ženski spol (-ic-a, -k-a).⁵¹ Anić smatra da pritisak primijenjene lektorske prakse u korist trećega modela, modela s dva morfema za oznaku spola ima dva razloga, od čega je jedan izvanjezični, a odnosi se na uvjerenje da u trećem modelu s deklinacijom muškoga gramatičkog roda i nultim morfemom kao oznakom obaju spolova muškarci i žene nisu ravnopravni. Ističe da neslavisti i feministkinje, ne nalazeći zajedničke metode izricanja

44 Ibid.

45 Vladimir Anić, op. cit., 404–405.

46 Prema Markovičevu Uvodu u jezičnu morfologiju *plodnost* ili *izdašnost* je mjera u kojoj neki postupak sudjeluje u gradbi oblika, odnosno količina novih oblika koji se tim postupkom grade.

47 Anić naime smatra da se rod imenica, osim po modifikatoru, obilježava i deklinacijskom strukturom – paradigmatiskim momentom, tj. nominativnim morfemom. (Vladimir Anić, op. cit., 397)

48 U lingvistici riječi nastale derivacijom od onih riječi koje denotiraju radnju pri čemu se entitet određuje *kao onaj koji tu radnju obavlja*. Naše gramatike takvu tvorbu nazivaju *mocijskom tvorбом*.

49 Vladimir Anić, op. cit., 404.

50 Lat. stručni naziv, naziv koji se koristi u nekoj struci da bi se točnije odredio neki pojam ili pomoćni izraz koji se koristi privremeno.

51 Vladimir Anić, loc. cit.

ženskih zvanja i zanimanja, prenose problem na teren borbe za prava žena, unatoč činjenici da je to isključivo problem koji se treba rješavati unutar jezika.⁵² Drugi je razlog prema Aniću unutarjezični – kongruencija ili slaganje.⁵³ U posebnim organizacijama teksta u kojem vladaju diskurzivni odnosi (naslovi, potpisi, titlovi, impresumi i sl.) realna je mogućnost da muški rod s nulnim morfemom ostane u funkciji spolne dvovaljanosti, bez obzira na spol koji signalizira vlastito ime. Anić navodi primjere: *Likovni urednik: Jelena M, Spikeri: Franjo R. i Zdenka P.*⁵⁴ Anić kaže da se u instrumentaliziranom jeziku javnih komunikacija, u kojemu se nezasluženo uspostavljaju i visoko cijene maniri, osjeća težnja da se u najavi provodi drugi model⁵⁵ (*Urednica Lidija K*) te smatra da se to ne može provesti u drugim tekstovima, npr. u impresumu (*Likovna urednica: Jelena M*) kao ni u množini (*Spiker i spikerica Franjo R. i Zdenka P*) jer se tu miješaju paradigmatško-sintagmatski odnosi s tekstno-diskurzivnim i tekst se pretrpava dodatnim, iz situacije vidljivim, prema tome i suvišnim informacijama o spolu vršitelja radnji te komunikativnost teksta trpi izravnu štetu.⁵⁶ Poziva se na Martineta – što je informacija vjerojatnija, ona donosi manje informacija. Dakako, Anićeva razmatranja, za razliku od Težakovih i Babićevih, daleko su utemeljenija i argumentiranija, no u jezikoslovnoj i feminističkoj diskurzivnoj praksi još uvijek postoje previranja oko upućivanja na ženska zanimanja i *vidljivosti* žena u jeziku – feminističke lingvistkinje često naime smatraju jezik neprijateljskim instrumentom kojim se žene pokušava učiniti nevidljivima. No opet napominjemo da nije jezik tak koji će žene činiti vidljivima ili nevidljivima; jezična zajednica prihvaća ili ne prihvaća određene jezične jedinice.⁵⁷

Upućivanje na ženska zanimanja u jeziku

Leksički inventar nekog jezika vrlo dobro zrcali stav jezične zajednice prema spolovima. U hrvatskome jeziku postoji obilje riječi kojima se omalovažavaju žene, a jezik također obiluje seksističkim vicevima i poslovicama. Kroz socijalizaciju, učenjem takvog jezika, *pounutrujemo* kulturne obrasce neravnopravnosti spolova.⁵⁸ Stereotipi iskazani jezikom pustili su duboko korijenje i nije nevažno što i kako rječnici bilježe.⁵⁹ Većina poslovice koje se odnose na žene zastarjele su i ne mogu se često čuti u urbanim

52 Ibid.

53 Kongruencija ili slaganje je morfološka podudarnost među riječima koje su u sintaktičkoj odnosno smisljenoj vezi (npr. između imenice i njezina atributa u rodu, broju i padežu, između subjekta i predikata), slaganje rečeničnih dijelova; sročnost (Hrvatski jezični portal, <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>)

54 Vladimir Anić, op. cit., 406.

55 Ibid.

56 Ibid.

57 Kad je Jadranka Kosor postala premijerka, nitko nije govornicima naredio da je zovu premijerkom. Oni su to spontano učinili ne razmišljajući o jezičnom diskriminaciji i sličnim velikim temama.

58 Valerija Barada, op. cit., 10.

59 Rada Borić, „Nejednakost u jeziku. Više od stereotipa.“, u: *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti: priručnik za analizu rodnih stereotipa*, ur. Valerija Barada, Željka Jelavić (Zagreb: Centar za ženske studije, 2004), 19

kontekstima, ali još uvijek postoje u ruralnima. U njima je žena stereotipno prikazana u tradicionalnim ulogama i obrascima ponašanja. Npr. ženi je mjesto u kući: *Kuća na ženi počiva, Žena muža nosi na licu, a muž ženu na košulji, Ženi je mjesto u kuhinji, Kuharice manje zbori da ti ručak ne zagori*; žene koriste plač za manipulaciju: *Trgovac te laže smijehom, žena laže suze prosipajući, Lopov u kletvu, kurva u plač*; žene ne mogu čuvati tajnu, nisu povjerljive: *Žena će samo onu tajnu sačuvati koju ne zna, Možeš ženu ubiti, ali jezik nikada*.⁶⁰ Idiomaticki izrazi otkrivaju sličnu sliku, frekventni su i upotrebljavaju se u različitim kontekstima. Sintagma *ženska glava* pogrdan je naziv za ženu koji označava glupu tj. šuplju glavu, *svaka baba* označava svakoga 'tko nema osobitih sposobnosti, tko nije posebno okretan, tko nema izrazite fizičke snage, onaj najskromnijih psihičkih, fizičkih, materijalnih i kulturnih snaga, mogućnosti ili dometa'⁶¹, kako stoji u Rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića. Kod izraza *bapska posla* u Rječniku stoji: 'bespotreban, suvišan posao, pačanje u ono što se čovjeka ne tiče'. *Stara karampana*, prema istome rječniku, označava „žensku osobu neprivlačna izgleda koja ne shvaća da joj je vrijeme za isticanje mladenačke ljepote prošlo“. Ne može se ne postaviti pitanje: kada je ženi vrijeme da shvati da joj je vrijeme za isticanje mladenačke ljepote prošlo? I kada to vrijeme prolazi kod muškaraca? Istoznačne sintagme ili pojma za muškarca u Anićevu rječniku nema, prema čemu bi se moglo zaključiti da muškarcima vrijeme za isticanje ljepote ne prolazi nikada, tj. muškarci bilo koje dobi imaju *pravo* isticati ljepotu, dok je društvo ženama to pravo vremenski ograničilo i oko njega izgradilo poligon za negativno obilježavanje žene. Ženska starost posebno je obilježena. Stereotip se gradi na nedostatku seksualne privlačnosti – nedostatku poželjnosti za muškarca. Ako je žena stara, seksizmi su preplavljujući: *babetina, babuskara, karampana, oštrokondža, rospija*.⁶² S druge strane, ako je žena mlada ona je definirana iz pozicije muškarca, privlačna je i poželjna – muškarcu. *Ženska logika* u govoru označava način razmišljanja koji se temelji isključivo na emocijama i intuiciji, isto kao i *ženska pamet*. Takvi izrazi označavaju upotrebu intuicije u negativnom kontekstu, odnosno nedostatak *muške logike*. *Muška logika* koja se temelji na *razumu* ima pozitivne konotacije i stoji u suprotnosti sa *ženskom logikom*. Kad pogledamo u *Rječnik* što je u upisano u samu riječ *žena*, nalazimo sljedeće: 1.a 'odrasla osoba ženskoga spola: žensko' 2. razg. 'bračni drug ženskog spola; supruga' 3. razg. 'osobe koje spadaju u posluđu ili radnu snagu'. Definicija trećeg značenja u najmanju je ruku neprihvatljiva te počiva na zastarjelim, netočnim, neprihvatljivim i politički nekorektnim predodžbama o ženi. Dok pod odrednicom *muškarac* ne stoje ustaljene sintagme, za ženu se navode sljedeći: *javna žena, laka žena, žena iz stripa (nacrtan izmaštana tip idealno privlačne žene)*. Uz prilog *ženski* u *Rječniku* stoji *ženski način, na način žena*, a kakav je to način, ostaje da pogađamo. S druge pak strane imamo prilog *muški* uz koji stoje sljedeća određenja: *odlučno, hrabro, smjelo, odrješito* – odreda prilozima koji označavaju pozitivne i poželjne osobine, a pridjev *muški* upotrebljava se u sljedećim kontekstima: *muška ljepota, muško društvo, muška ruka*

60 Elke Hentschel, op. cit., 300–301.

61 Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber, 2006). Dalje u tekstu – *Rječnik*.

62 Rada Borić, op. cit., 25.

– 'muškarac koji u kući obavlja tipične poslove koji nisu za ženu'. Takvi primjeri potvrda su feminističke teze da jezik perpetuira duboko usađene patrijarhalne kodove i stvara stereotipe koji pritom osnažuju predrasude.⁶³ Pogledamo li u *Rječnik* pojam *maćehinski*, naći ćemo određenje 'kao maćeha, na način maćeha'. S druge strane, pridjev *očuhinski* u *Rječniku* ne postoji. Pojam *maćeha* ima, sudeći prema frazemu koji stoji uz njega, upisana negativna obilježja (*nekom majka – nekom maćeha*, gdje očito *maćeha* stoji u opreci s pozitivnim pojmom *majka*). Dakle, ne bilježi se društvena stvarnost u kojoj i očuh i maćeha mogu biti podjednako *loši*. Bacimo li pogled na natuknicu *pičku* u *Rječniku hrvatskoga jezika*, naći ćemo na sljedeći primjer ustaljene sintagme: *vuk s pičkom* – 'vrlo odlučna, poduzetna, oštra ženska osoba'. Ako pogledamo u *Rječnik* što sve konotira riječ *vuk*, naći ćemo sljedeću definiciju 'oštar, zajedljiv, svadljiv čovjek'. Kad bismo fuzionirali te odredbe, ispalo bi da je uspješna žena zajedljivo, svadljivo i oštro biće sa ženskim spolnim organom. U *Rječniku* postoje brojni pogrdni nazivi za ženu nasuprot kojima ne postoje ekvivalentni pojmovi za muškarce. Žena je u leksikografskim definicijama negativno obilježena, muškarac nije, ženina seksualnost je obilježena (negativno), kao nešto društveno nepoželjno, muškarčeva seksualnost je poželjna i prihvatljiva, ženin poslovni uspjeh je negativno obilježen, muškarčev nije. *Djevojčura* je 'djevojka koja je izgubila dostojanstvo'. Naziv za muškarca koji bi izgubio dostojanstvo u takvom smislu ne postoji. Još neki od leksema kojima je ženska seksualnost negativno obilježena jesu *drolja*, *droljetina*, *flunda*, *fufa*, *fuksa*, *kuja*, *kurva*, *kurba*, *kurvetina*, *kurvica*, *kurvača*, *kurvačetina*, *lucprda*, itd. Nijedna od tih imenica nema leksički rod, odnosno nema parnjaka muškog roda. U tom smislu te imenice su rodno defektivne, što je tipično za seksizme.⁶⁴ Donekle usporedivi leksemi za muškarce u tom smislu označavaju poželjne osobine: *frajer*, *fakin*, *galeb*, *lola*⁶⁵. *Alapača* je 'ženska osoba koja se nepristojno ponaša, viče, ogovora'. Ekvivalentan pojam za muškarca ne postoji, ali postoji još jedan za ženu: *blebetuša* je 'ona koja mnogo blebeće', a *kokoš* je 'glupa ženska osoba koja puno priča'. Od leksema koji primarno označavaju životinje, a semantičkom su ekstenzijom značenje proširili na čovjeka, u Aničevu rječniku pronalazimo definicije niza leksema za žene: *guska*, *kobila*, *koza*, *krava*, *kusa*, *mula*. Iako u govoru postoje mnogobrojne slične imenice za muškarce, one se u *Rječniku* mnogo rjeđe navode; npr. definiraju se pejorativi *konji* i *konjina*, a uz natuknicu *bik* stoji samo pohvalno sekundarno značenje: 'vrlo jak i otporan čovjek', iako se ta imenica rabi i kao pejorativ za muškarca. Upravo su definicije koje denotiraju životinje, a konotiraju ljude su zanimljive za promotriti: *guska* je 'glupa ženska osoba', *kobila* je 'žena gruba izgleda ili vulgarna ponašanja'. Simetrični pogrdni naziv na naziv za muškarca vulgarna ponašanja u tom smislu ne postoji. Postoji *prostak*, ali on ima svoj leksički rodni parnjak – *prostakuša*. *Koza* je 'živahna, ali glupa ženska osoba', *krava* je 'glupa ženska osoba polaganih kretnja', *kuja* je 'žena sklona intrigama i podmuklim postupcima'. Stereotipi postoje kao gotovi recepti da

63 Ibid., 19.

64 Ibid., 23.

65 Ibid., 24.

su žene *takveitakve* i upornim se ponavljanjem ženama nameće što je bit njihova ženstva⁶⁶ ili njihova identiteta uopće. Zanimljivo je promotriti definicije augmentativa *ženetina* i *muškarčina* jer one posreduju posve različita značenja.⁶⁷ Dok je *ženetina* pogrdan naziv za ženu, *muškarčina* je 'pravi muškarac, onaj koji se odlikuje onim što se očekuje od pravog muškarca u vanjštini i ponašanju, tipičan muškarac od glave do pete'. Međutim kad se žena nazove *muškaračom*, ona ne preuzima *snagu* i *hrabrost* od muškarca (prilog *muški* znači *smjelo*, *hrabro*), nego je to jednostavno 'žena koja ima muške osobine u vanjštini, općem dojmu, građi tijela ili ponašanju'. Ona nije ni *odlučna*, ni *hrabra*, ni *smjela*, ni *odriješita*, već jednostavno *neženstvena* žena, žena koja izgleda poput muškarca. S druge strane postoji *ženskonja* – to je 'muškarac svake dobi koji ima neke ženske crte u ponašanju ili vanjštini'. Dakle *poženstvenjeni* muškarac ima neke (!) osobine žene, dok *muškarača* u svakom smislu ima sve (!) osobine muškarca. Posebno je zanimljiva rječnička natuknica *kuharica* gdje je jedna od definicija 'prosta i neuglađena ženska osoba', a kao primjer upotrebe navedena je fraza 'ponaša se kao kuharica'. Takvom definicijom ne samo da je degradirana žena nego je degradirano i časno, pošteno i posve uobičajeno zanimanje kuharice. *Kuhar* u tom smislu ne konotira nikakvo pogrdno značenje za muškarca.

Zaključak

U našoj svijesti postoje unaprijed određene predodžbe o pojedinim skupinama ljudi i pojava koje se zovu stereotipi. Problem sa stereotipima jest to što dovode do precjenjivanja razlika između grupa, a istovremeno do podcjenjivanja razlika unutar grupa. Stereotipi iskrivljuju percepciju i pamćenje. Uporabom „izjava koje oblikuju, tvore, promoviraju ili iskorištavaju razliku među spolovima“, kako Vetterling-Braggin definiira seksistički jezik, u pojedine riječi upisujemo diskriminativne predodžbe i poruke i riječima ih dalje prenosimo. Nadalje, mi te predodžbe zatim upisujemo u koncept koji riječ simbolizira jer je jezik sustav simbola koji koristimo da bismo uzajamno komunicirali.⁶⁸ Ako su naši simboli puni predrasuda (rasistički, homofobni, seksistički), tada je i naše mišljenje, kao i uz njega vezano djelovanje, također prepuno predrasuda, rasističko, homofobno i seksističko.⁶⁹ Jezik reflektira kulturu koja konstruira određeni jezik. Stoga su i predrasude prenošene jezikom (stereotipi) *kružće* po svojoj prirodi. Jezik reflektira stavove društva, a onda se stavovi prenose jezikom. Tako su stereotipi postali dio naše svakodnevnice i više gotovo ne reagiramo na mnoge od njih.⁷⁰ Feminističke lingvistkinje pokušavaju pronaći način kako odagnati bilo kakav oblik diskriminacije žena u jeziku, traže uzroke diskriminacije i mogućnosti mijenjanja prakse,

66 Ibid., 21.

67 Ibid., 25.

68 Mary Vetterling-Braggin, ur., *Sexist Language: A Modern Philosophical Analysis* (Totowa, NJ: Littlefield Adams, 1981), 3.

69 Rada Borić, op. cit., 21.

70 Ibid., 20.

tj. mogućnosti mijenjanja upotrebe jezika. Tako bi se kreirao drugačiji jezik kojim bi se polako dekonstruirale stereotipne predodžbe o ženama. S tom svrhom nastaju normativni priručnici s uputama o rodno osjetljivoj upotrebi jezika koji često počivaju na krivim temeljima. Kao što je u ovom radu pokazano, područje u koje bi u trebalo intervenirati nikako nije gramatika, koja ima svoj vlastiti život i ustaljene obrasce po kojima jezik funkcionira, već sam leksik, sintagme i fraze koje se (ne)svjesno/nesvjesno koriste, a koje leksikografija podupire upisujući u riječi, i doslovno i preneseno, netočna, neprihvatljiva, nekorektna i zastarjela značenja. Očito je da postoji velik prostor za reviziju postojeće leksikografske prakse u Hrvatskoj, ali tome bi trebala prethoditi revizija generalne društvene svijesti o odgovornoj upotrebi jezika kao ogledala kulture koja teži suzbijanju bilo kakvog oblika diskriminacije. Da živimo u boljim društvenim okolnostima, od tri reklamne rečenice koje stoje na stražnjoj strani korica *Velikoga Anića* – „Rječnik za naše vrijeme.“, „Najveći suvremeni rječnik hrvatskoga jezika.,, i „Životno djelo i sinteza cjelokupnog leksikografskog rada velikog hrvatskog jezikoslovca Vladimira Anića“ – točne bi bile samo druge dvije. U društvenim okolnostima u kakvima živimo vrijede sve tri – to još uvijek jest „rječnik za naše vrijeme“. Riječi nipošto ne bi trebalo dokinuti, ali tendencija uvođenju rodne ravnoteže u smislu korekcije definicija trebala bi postojati. Međutim, prije svega valjalo bi raditi na tome da se u govornikâ ojača svijest o tome koliko je jezik moćan mehanizam, što on govori o našoj kulturi, o nama samima, koliko utječe na naše mentalne sklopove, na naša razmišljanja, na naše predodžbe i na stvaranje stereotipa. A predodžbe i stereotipe lako možemo razbiti ako ih istinski osvijestimo.

BIBLIOGRAFIJA

- Jurić Zagorka, Marija.** *Kneginja iz Petrinjske ulice*. Zagreb: Mladost, 1988.
- Lasić, Stanko.** *Poetika kriminalističkog romana: pokušaj strukturalne analize*. Zagreb: Liber, 1973.
- Anić, Vladimir.** *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber, 2006.
- Anić, Vladimir.** *Naličje kalupa: Sabrani spisi*. prir. Ivan Marković. Zagreb: Disput, 2009.
- Babić, Stjepan.** „Kako se kaže kad je žena sudac?“. *Jezik*, br.27 (1979–1980.): 86–87.
- Babić, Stjepan.** *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Zagreb: Globus, 1990.
- Barada, Valerija.** Uvod knjizi *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti: priručnik za analizu rodni stereotipa*. Ur. Valerija Barada, Željka Jelavić. Zagreb: Centar za ženske studije, 2004.
- Barić, Eugenija.** „Mocijski parnjaci i njihova upotreba“. *Rasprave Zavoda za jezik* 13 (1987.): 9–18.
- Barić et al.** *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga. 1995.
- Borić, Rada.** „Nejednakost u jeziku. Više od stereotipa.“ U: *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti: priručnik za analizu rodni stereotipa*. Ur. Valerija Barada, Željka Jelavić. Zagreb: Centar za ženske studije, 2004.
- Deaux, Kay i Marianne LaFrance.** „Gender“. U: *The Handbook of Social Psychology*. Boston: The McGraw Hill C Inc, 1998.
- Hentschel, Elke.** „The expression of gender in Serbian“ U: *Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men*. Vol 3. Ur. Marlis Hellinger i Hadumod Baßmann. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.2003.
- Kramarić, Ivica.** „Još jednom o sucu i sutkinji“. *Jezik* 35 (1987–1988): 120–125.
- Kalanj, Rade.** *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Jesenjski i Turk, 2010.
- Lippman, Walter.** *Public opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1922.
- Marković, Ivan.** *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput, 2012.
- Nikolić, Svenka.** „Oblici imena i zvanja“. *Naš jezik, nova serija* 5/6. (1954/1955):148–152.
- Pišковиć, Tatjana.** *Gramatika roda*. Zagreb: Disput.2011.
- Pišковиć, Tatjana.** „Kratka povijest razmišljanja o rodu i jeziku“. *Predavanje*. ZLK, Zagreb, 22. travnja 2014.
- Savić, Svenka.** „Sažetak“. Sažetak knjige *Jezik i rod*. ur. Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja: Futura publikacije, 2009.

Težak, Stjepko. *Hrvatski naš svagda(š)nji.* Zagreb: Školske novine, 1991.

Vetterling-Braggin, Mary, ur. *Sexist Language: A Modern Philosophical Analysis.* Totowa, NY: Littlefield Adams, 1981.